

*Όσης καὶ τῶν Καμβουίνων καὶ περισφιγγόμενοι ὑπὸ βαρβαρικῦ κόσμου, ἐξελίχθησαν, μάλιστα δὲ οἱ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Μακεδονίας, κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τῶν ὄρων τούτων διαβιώσεως. *Όθεν, κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους, τοῦ λόγου ὄντος περὶ Μακεδόνων, ἡ πρωτεύουσα σημασία ἀπεδίδετο εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ πολιτισμοῦ, οὐχὶ δὲ εἰς τὴν φυλετικὴν προέλευσιν καὶ καταγωγὴν, ἐλέγοντο οὗτοι βάρβαροι. Τὸ ὄνομα τῶν Μακεδόνων καὶ ἡ ἔθνικὴ αὐτῶν διάπλασις, οἱ γείτονες καὶ αἱ διαφοραὶ αὐτῶν ἀπὸ τῶν Μακεδόνων, ὁ πολιτικὸς βίος τῶν Μακεδόνων καὶ αἱ περὶ αὐτοῦ ἀρχαῖοι πηγαί, περιλαμβάνονται εἰς τὰ εἰδικὰ θέματα τοῦ μέρους αὐτοῦ.

Τὸ δεῦτερον μέρος (σ. 101—154) ἀφορᾷ εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν Μακεδόνων. *Ό σ. μετ' ἐπισκόπησιν τῶν γλωσσικῶν στοιχείων, εἰσέρχεται εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀφ' ἱστορικῶν πηγῶν προερχομένων ἐπιχειρημάτων, τὰ ὁποῖα διὰ κατηγορηματικῶν ἀποδείξεων ἀποκλείουσι τὴν ὑπαρξιν ἐν Μακεδονίᾳ γλώσσης ξένης πρὸς τὴν ἑλληνικὴν, ἄρα δὲ μὴ καταληπτῆς διὰ τοὺς *Έλληνας. *Έπειδὴ δὲ ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τινων καὶ ὅτι ὑπῆρχε μὲν ἰδίᾳ Μακεδονικὴ γλῶσσα, ἀλλ' αὕτη ἐξεθλίβη ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας, ὁ σ. παρατηρεῖ, ὅτι πρὸ τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀμιλείτο ἀποδεδειγμένως ἐν Μακεδονίᾳ, ἡ συνάφεια Μακεδόνων καὶ ἄλλων παρ' αὐτοὺς *Έλληνικῶν φύλων ἦτο περιορισμένη καὶ δὲν ἠδύνατο, ἄρα, νὰ ἐπέλθῃ ἐξελληνισμός. *Όσαύτως δ' ὅτι, ἂν συνέβαινεν ἐξελληνισμός, αἱ διασωθεῖσαι λέξεις αἰτίνας ἦσαν ἐν χρήσει εἰς τὴν κρατικὴν διοίκησιν καὶ τὸν στρατόν, δὲν θὰ ἀνῆκον εἰς τὴν δωρικὴν διάλεκτον, ἀλλ' εἰς ἄλλην, χρησιμοποιοῦμένην εἰς τὰς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς. Κατ' ἀκολουθίαν δὲ συνάγει ὁ σ., ὅτι τὰ περὶ ἐξελληνισμοῦ τῶν Μακεδόνων ἀντίκεινται καὶ πρὸς τὴν ἀλληλουχίαν τῆς ἐξελίξεως ἐν Μακεδονίᾳ ἱστορικῶν γεγονότων καὶ πρὸς τοὺς νόμους τῆς ἐξελίξεως τῶν λαῶν. *Έν συνεχείᾳ ἐξετάζονται τὰ τοῦ ἐπεισοδίου τοῦ Εὐμένου, τὰ τῆς δίκης τοῦ Φιλώτα, αἱ μαρτυρίαι τῶν Ρωμαίων καὶ ἡ σιωπὴ τοῦ Δημοσθένους, ἡ γλῶσσα τῶν Μακεδόνων τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ *Άλεξάνδρου, κ. ἄ. Περιλαμβάνεται δὲ εἰς ταῦτα καὶ ἡ γνώμη τοῦ σ., ὅτι ὁ Πλούταρχος, λέγων περὶ τοῦ *Άλεξάνδρου, ὅτι «ἀνεβόα Μακεδονιστί», ἔννοεῖ οὐχὶ τὴν χρῆσιν Μακεδονικῆς γλώσσης ἢ *Έλληνικῆς διαλέκτου ὀμιλουμένης ἐν Μακεδονίᾳ, ἀλλὰ χρῆσιν συνθήματος στρατιωτικοῦ, ἀποτελουμένου ἐν Μακεδονίᾳ «σύμβολον θορύβου μεγάλου».

Τὸ τρίτον μέρος (σ. 155—243), ἐπιγραφόμενον «*Άργεάδαι · Τημενίδαι», ἀναφέρεται εἰς τὴν ἰδρυσιν τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους καὶ τὴν καταγωγὴν τοῦ πρώτου βασιλικοῦ οἴκου, μετὰ τῆς ὁποίας συνδέεται ἄτενῶς τὸ ὄλον ἐθνολογικὸν θέμα τῆς *Άρχαίας Μακεδονίας καὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς. *Έλλείπει ἄλλων παλαιότερων στοιχείων, πρώτη φέρεται ἡ ὑπὸ τοῦ *Ηροδότου μνημονευομένη παράδοσις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπὸ τῶν *Ηρακλειδῶν · Τημενιδῶν τοῦ *Άργου, προῆλθεν ὁ ἡγεμονικὸς οἶκος τῶν Αἰγῶν τῆς Μακεδονίας. Μετὰ τοῦτο ὁ σ. λέγει περὶ τοῦ παναρχαίου θρύλου, τῆς μεταναστεύσεως τῶν Τημενιδῶν ἐξ *Άργου τῆς Πελοποννήσου εἰς Μακεδονίαν καὶ ἰδρύσεως τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Αἰγῶν, ὡς καὶ περὶ τῆς μεταπλάσεως τοῦ θρύλου τούτου ὑπὸ τοῦ Εὐριπίδου, ὅστις ἐπενόησε τὰ περὶ *Άρχελάου. *Έπονται μετ' ἄλλων τὰ περὶ *Όρεστικοῦ *Άργου, τῶν πρώτων βασιλέων καὶ τῆς γενεαλογίας αὐτῶν, καὶ τὰ ἐκ τῆς παραδόσεως ἐξαγόμενα ἱστορικὰ πορίσματα.

Κατὰ τὰ πορίσματα ταῦτα, μετὰ τὴν ἐν Πελοποννήσῳ, ἄρα δὲ καὶ ἐν *Άργει, ἐγκατάστασιν Δωριέων, κλάδος δωρικός, ἔχων ἐπίγνωσιν τῆς συγγενείας αὐτοῦ μετὰ τῶν ἐν *Άργει Δωριέων, εὐρισκόμενος δὲ πρὸς νότον τῆς Πίνδου, ἐστράφη πρὸς βορρᾶν καὶ συνηνώθη μετὰ Δωριέων, οἵτινες, καθ' *Ηρόδοτον, κατόικουν ἐν Πίνδῳ καὶ ἐκαλοῦντο Μ α κ ε δ ν ὀ ν ἔθνος. *Άπὸ τῆς συνενώσεως ταύτης προῆλθε τὸ ἑλληνομακεδονικὸν κράτος τῶν Αἰγῶν, τὸ ὁποῖον ἐξετάθη βαθμιαίως καὶ ἐπὶ ἄλλων περιοχῶν, ὡς ἡ Πιερίᾳ, ἡ Βοττιαία, ἡ Λυγκηστis, κ. ἄ. Οὕτω διεμορφώθη ἡ παράδοσις περὶ *Ηρακλείδου ὡς ἰδρυτοῦ τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους, ἥτις ἐγένετο πανηγυρικῶς ἀποδεκτὴ καὶ ἐν *Όλυμπίᾳ.

*Ίδιον μέρος, τὸ τέταρτον (σ. 245—368), περιλαμβάνει τὰ κατὰ τὸν βασιλέα τῆς

Μακεδονίας 'Αλέξανδρον Α', τὸν Φιλέλληνα, καὶ τὴν Μακεδονίαν κατὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους. Παρατηρεῖται δέ, ὅτι πρὸ τῶν πολέμων ἐκείνων ὁ 'Αλέξανδρος, χρησιμοποιοῦν τὴν εὐνοίαν τοῦ Περσικοῦ κράτους, εἶχεν ἐπεκτείνει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ καὶ ἐπὶ γειτόνων, οἱ ὅποιοι ἀπετέλουν πρότερον ἀνεξάρτητα κράτη. Οὕτω, διὰ προσκλήσεως ἢ ὑπαγωγῆς εἰς κατάστασιν ὑποτελείας, τῆς Μυθονίας, τῆς Κρηστωνίας, τῆς Βισαλτίας, τῆς 'Αλμωπίας, τῆς Λυγκηστίδος, τῆς 'Ορεσιτιάδος, τῆς 'Ελιμείας καὶ τῶν ἄλλων παραλίων τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου, τὸ Μακεδονικὸν κράτος κατέστη ὁ ἰσχυρότερος παράγων τῆς πέραν τοῦ 'Ολύμπου πολιτικῆς καταστάσεως, ἄλλως καὶ διέτι εἰς τὴν ἑδαφικὴν ἐπέκτασιν προσετέθη ἡ διοικητικὴ καὶ στρατιωτικὴ αὐτοῦ ὀργάνωσις καὶ ἡ προαγωγὴ τῆς οικονομίας διὰ τῶν πλουσίων μεταλλείων.

Πολὺς λόγος ἐγένετο μέχρι τοῦδε περὶ ὧν εἶπον κατὰ καιροῦς οἱ ῥήτορες περὶ τῶν Μακεδόνων ὡς βαρβάρων. Διὰ τοῦτο ὁ σ. ἐξετάζει τὰ ὑπὸ τῶν ῥητόρων λεχθέντα εἰς ἴδιον μέρος, τὸ πέμπτον (σ. 369—446), ἀρχόμενος ἀπὸ διασωθέντος ἀποσπάσματος τοῦ «ὑπὲρ Λαιρσαίων» λόγου τοῦ Θρασυμάχου, ἔνθα ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας 'Αρχέλαος καλεῖται βάρβαρος. Καταλήγει δὲ ὁ σ. εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ λέξις βάρβαρος ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ σημασίαν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν καὶ πνευματικὴν, οὐχὶ δὲ ἐθνικὴν, ἀφοῦ μάλιστα ἡ καταγωγὴ τῶν προγόνων τοῦ 'Αρχελάου ἦτο ἀνεγνωρισμένη ὡς ἑλληνικὴ. 'Ακολουθῶς ὁ σ. ἐξετάζει τὸν εἰς 'Ηρώδην ἀποδιδόμενον λόγον «περὶ πολιτείας» καὶ κρίνει, ὅτι πρόκειται περὶ πολιτικοῦ λιβέλλου, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν Μακεδόνων ὡς βαρβάρων εἶναι δάνειος ἀπὸ τοῦ Θρασυμάχου καὶ «προδημοσθένειος». 'Ωσαύτως δ' ὅτι διὰ τῆς προβολῆς τῆς ἐκπολιτιστικῆς καθυστέρησεως τῶν Μακεδόνων ἐπιδιώκεται ἡ διατύπωσις δυσμενῶν κρίσεων. 'Επονται τὰ περὶ χωρίου τοῦ 'Ισοκράτους (Φιλ. 108) καὶ τῆς παρ' ἄλλων ἀποδιδομένης εἰς αὐτὸ σημασίας, τὴν ὁποίαν ὁ σ. ἀπορρίπτει, ἵνα μετὰ τοῦτο ἐρμηνεύσῃ ἄλλως τὰ πράγματα.

'Εν τέλει ἐξετάζονται ὅσα ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους ἐλέχθησαν περὶ βαρβαρισμοῦ τῶν Μακεδόνων, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποιήθησαν παρ' ἄλλων διὰ τὴν συναγωγὴν συμπερασμάτων ἀφορώντων εἰς τὴν καταγωγὴν τῶν Μακεδόνων. 'Εν τούτῳ ὁ σ. σκιαγραφεῖ τὴν κρατοῦσαν ἐν 'Ελλάδι πολιτικὴν κατάστασιν, καθ' ὃν χρόνον ὁ Δημοσθένης ἐξαπέλευεν ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Πνυκὸς μύδρους κατὰ τοῦ Φιλίππου. 'Αθετῶν δὲ τὴν γνησιότητα τοῦ ψηφίσματος, ὅπερ φέρεται ἐν τῷ «περὶ στεφάνου» λόγῳ τοῦ Δημοσθένους, παρατηρεῖ ὅτι ὁ Δημοσθένης, περὶ βαρβάρων λέγων, δὲν ἀμφισβητεῖ τὴν γνωστὴν τοῖς πᾶσι ἑλληνικὴν καταγωγὴν τοῦ Φιλίππου, ἀλλὰ χαρακτηρίζει τοὺς ἐν γένει, κυρίως δὲ τοὺς πολιτικούς, τρόπος τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου.

Τοιοῦτο εἶναι ἐν συνόψει τὸ περιεχόμενον τοῦ περὶ Μακεδονίας βιβλίου τοῦ καθηγητοῦ Δασκαλάκη.

'Η παλαιότερα περὶ Μακεδονίας βιβλιογραφία ἔχει προέλθει ἀπὸ διττοῦ ἐνδιαφέροντος. Τὸ μὲν τούτων εἶναι ἀμιγῶς ἐπιστημονικὸν καὶ ὡς τοιοῦτο ἀναζητεῖ, ὅπως δι' ἐπιστημονικῶν μεθόδων προαγάγῃ τὰς περὶ τοῦ βίου ἐν γένει τῶν Μακεδόνων γνώσεις. Τὸ ἕτερον εἶναι σύμμεικτον καὶ ὡς τοιοῦτο ἀφορμᾶται μὲν ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης, ἀναπτύσσεται δὲ καὶ ἐκδηλοῦται, κατ' ἄλλοτ' ἄλλο μέρος, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν προκαταλήψεων. 'Ενεκα τούτου ἡ ἐπιστήμη, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀφορμᾶται, περιέρχεται ἐνίοτε εἰς ἥσσαν, ἢ καὶ ὅλους ὑποτελεῖ, θέσιν.

'Ο καθηγητὴς Δασκαλάκης, ὡς ἀπὸ τοῦ προλόγου τοῦ ἔργου προκύπτει, θέτει ὡς σκοπὸν τὴν συλλογὴν, τὴν κριτικὴν ἐπεξεργασίαν καὶ τὴν ἐρμηνευτικὴν ἀπόδοσιν παντὸς στοιχείου, ὅπερ δύναται νὰ ἀντληθῇ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων πηγῶν. Τοῦτο δὲ διότι, ὡς λέγει ἐν τῷ προλόγῳ, «πολλὰ θέματα, ἀναφερόμενα οὐ μόνον εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἐθνικὴν συγκρότησιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἐν γένει βίον τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων, παρέμενον εἰσέτι ἀνεξερεύνητα ἢ οὐχὶ πλήρως ἐξηρευνημένα, πολλὰ δὲ προβλήματα τῆς ἱστορίας, ἴδια τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ Μακεδονικοῦ βίου, ἐξηκολούθουν νὰ παραμένουν ἄλυτα».

Κατὰ τὴν διαπραγματέυσιν τῶν θεμάτων, τὰ ὁποῖα περιλαμβάνονται εἰς τὸ ἔργον

αὐτοῦ, ὁ σ. ἀφορμᾶται πάντοτε ἀπὸ τῶν πηγῶν, ὡς εἶναι ἀνάγκη νὰ συμβαίνει περὶ ἔργων ἱστορικῶν. Διὰ τοῦτο δὲ ἡ θεμελίωσις τοῦ ἔργου εἶναι συνεχῆς καὶ σταθερά, εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ ὑπαρξίς ἀρχαίων πηγῶν ἐπιτρέπει τοῦτο. Εἰς τὴν διὰ τῆς χρήσεως τῶν πηγῶν θεμελίωσιν ἔπεται ἡ ἔρμηνεία αὐτῶν, ἥτις, ὡς συμβαίνει περὶ θεμάτων ἱστορικῶν, δεόν νὰ ἐλέγχεται διὰ τοῦ γλωσσικοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἱστορικοῦ γνώμονος, ὅστις, ἐκφράζων τὴν ἱστορικὴν κριτικὴν καὶ τὸ ἱστορικῶς σκέπτεσθαι, κατευθύνει, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐλέγχει, τὸν γλωσσικὸν γνώμονα. Ὁ σ. παρέχει πράγματι ἀξιόλογον συμβολὴν εἰς τὴν ἔρμηνείαν χωρίων. Πρὸ παντὸς δὲ χρησιμοποιεῖ δεξιῶς τὴν κριτικὴν αὐτοῦ ἱκανότητα καὶ πείραν, διότι δύναται ὡς ἱστορικὸς νὰ ἀναδράμῃ εἰς τοὺς χρόνους, περὶ τῶν ὁποίων γράφει, νὰ ἀναπαραστήσῃ τὰ γεγονότα, νὰ συλλάβῃ τὴν σκέψιν τῶν δρώντων προσώπων καὶ νὰ αἰσθανθῇ τὴν ἐπίδρασιν τῶν γεγονότων ὡς σύγχρονος αὐτῶν. Ἐνεκα τούτων, τὸ βιβλίον τοῦ καθηγητοῦ Δασκαλάκη ἀποτελεῖ ἀξιολογώτατον ἀπόκτημα τῆς περὶ ἀρχαίας Μακεδονίας βιβλιογραφίας.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

* *

OTTO WEINREICH, τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς κλασσικῆς φιλολογίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ Τυβίγγης: **Gebet und Wunder** . . . (=«Προσευχὴ καὶ θαῦμα . . .»). Tübingen 1929.

Μέγα μέρος τῶν κλασσικῶν σπουδῶν ἐν Εὐρώπῃ, μάλιστα δ' ἐν Γερμανίᾳ καὶ Γαλλίᾳ, καταλαμβάνουσιν αἱ θρησκευτικαὶ ἔρευναι ἐπὶ τῆς περιοχῆς τοῦ ἀρχαίου βίου ἐν γένει. Ἐκ τῶν ἀναριθμητῶν σχετικῶν ἔργων¹ ἐσκόπουν, ὅπως μεταφράσω εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἔν καὶ δὴ καὶ τὸ ἐκτενέστερον, ἴνα οὕτω δοθῇ καὶ παρ' ἡμῖν ἀφορμὴ συστηματικτέρας τινὸς ἀσχολίας περὶ τὰς τοιαύτας σπουδᾶς. Ἡ δίτομος «Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας» τοῦ M. P. Nilsson ἐδελέαζέ με πλέον πάντων τῶν λοιπῶν ἔργων τοῦ ἐπιστημονικοῦ τούτου κλάδου. Παρὰ ταῦτα μετὰ πολλὰς σκέψεις οὐχὶ εὐχερῆς ἐφάνη μοι ἡ πραγματοποίησις τοῦ οἰκείου σχεδίου. Μέγα εἶναι ὄντως τὸ ἔργον τοῦ Nilsson καὶ τοιοῦτόν τι τολμηρὸν ἐγχείρημα μεταγλωττίσεως τούτου εἰς τὴν ἑλληνικὴν θὰ ἀπῆται χρόνον μακρόν, καθ' ὃν θὰ ἴδῃ, ὅπως νεκρωθῇ πᾶσα ἄλλη προσωπικὴ καὶ πρωτότυπος ἐργασία. Ἐπὶ πλέον σαφῆ εἶχον συνείδησιν τοῦδε τοῦ πράγμα-

1. Ἐκ τούτων ποιῶμαι ἐνταῦθα μνείαν τῶνδε κυρίως: S. Reinach, Cultes, mythes et religions. I. II. III. IV. V. Paris 1922^a. 1928^a. 1913^a. 1918. 1923^a. E. Norden, Agnostos Theos. Untersuchungen zur Formengeschichte religiöser Rede. Leipzig · Berlin 1913^a. E. Rohde, Psyche, Seelenkult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen. 9. u. 10. Aufl. mit einer Einführung von O. Weinreich. Τόμ. 2. Tübingen 1925^a. O. Kern, Die Religion der Griechen. I: Von den Anfängen bis Hesiod · II: Die Hochblüte bis zum Ausgang des 5. Jahrh. III: Von Platon bis Kaiser Julian. Berlin 1926. 1935. 1938^a. U. v. Wilamowitz — Moellendorf, Der Glaube der Hellenen. I. II. Berlin 1931. 1932^a. W. Nestle, Vom Mythos zum Logos. Die Selbstentfaltung des griechischen Denkens von Homer bis auf die Sophistik und Sokrates. Stuttgart 1942^a. W. F. Otto, Die Götter Griechenlands. Das Bild des Göttlichen im Spiegel des griechischen Geistes Frankfurt / a M. 1947^a. M. P. Nilsson, Geschichte der griechischen Religion. I: Bis zur griechischen Weltherrschaft · II: Die hellenistische und römische Zeit. München 1955^a. 1950 (=Handbuch der Altertumswissenschaft. V 2, 1, 2). Ἐν τῇ συναφείᾳ ταύτῃ ἀξιωμαζόμενα εἶναι ἐνταῦθα τὰ δύο περὶ φημα περιοδικὰ συγγράμματα τῶν Γερμανῶν: Archiv für Religionswissenschaft. Freiburg i. Br. 1898 κέξξ. καὶ Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten. Giessen 1903 κέξξ.